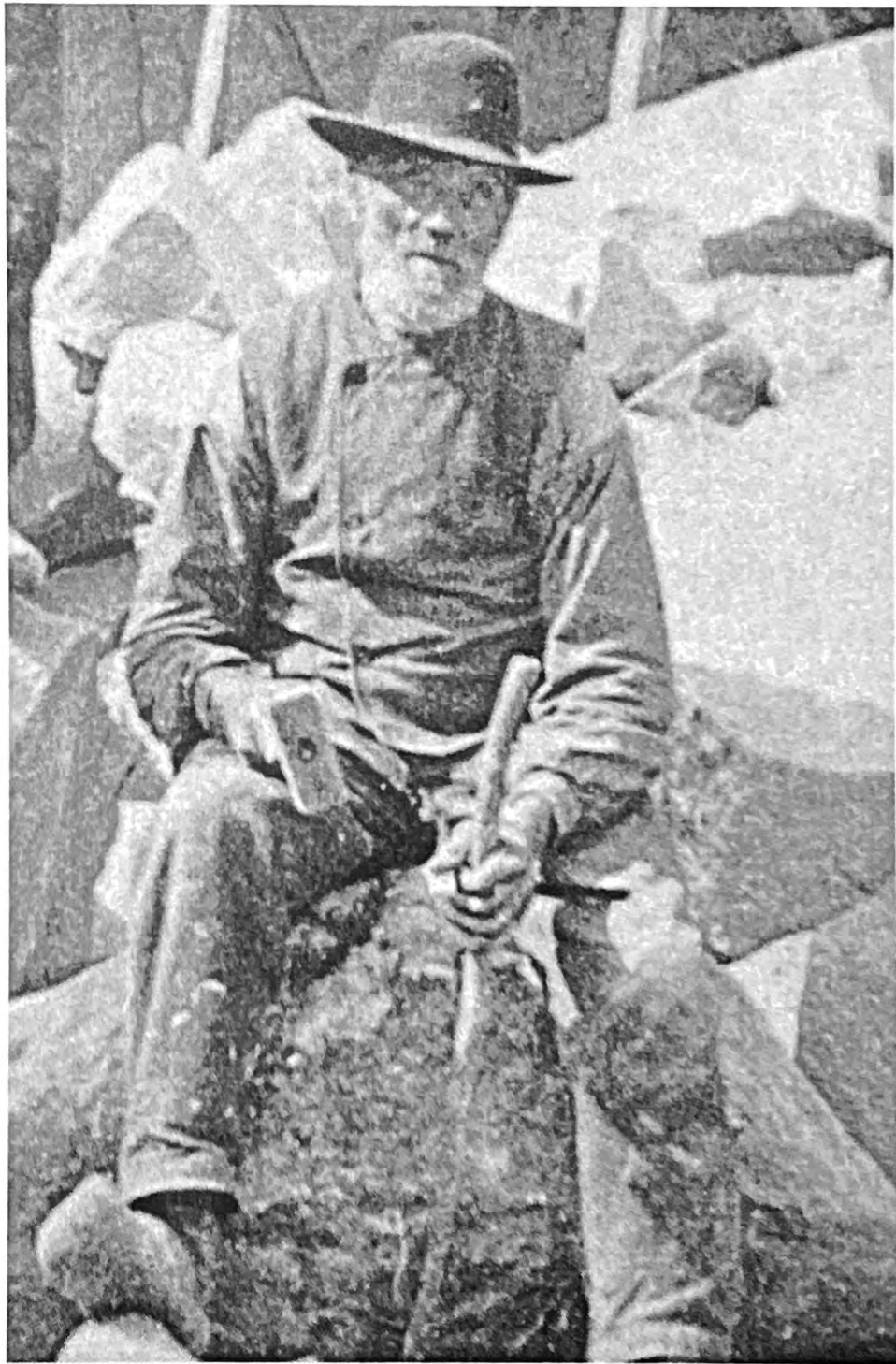

Vandring i Stenhuggarbygd

Gullbrandstorps Hembygdsförening

BROR JOHAN JACOBSSON

* 26 NOVEMBER 1907 † 1 JANUARI 1991

Stenhuggare och författare till denna skrift.

Vid Gullbrandstorps Hembygdsförening första "Vandring i Stenhuggarbygd" den 11 augusti 1985 var Bror föreningens första guide. Han var mycket intresserad av att delge uppgifter om stenindustrin i Gullbrandstorp, människorna som arbetade där, tekniken och dess historia – uppgifter som i dag ligger till grund för föreningens vandringar.

Vid hembygdsgårdens invigning den 20 augusti 1989 höll Bror, då 82 år, ett långt tal där han framhöll sin personliga glädje över föreningen och gårdens tillblivelse och de möjligheter detta skapat för bevarandet av Gullbrandstorps historia.

En glädje som även vi känner som arbetar med föreningen i dag

Gullbrandstorps Hembygdsförenings styrelse

STENHUGGERIET var den helt dominerande sysselsättningen i Gullbrandstorp och dess omgivningar under 60 år från 1875 till 1935. Kulmen nåddes ca 1895 då omkring 240 personer arbetade med stembrytning i bergen här. En hög siffra även med dagens mått mätt.

De första 15 åren arbetare varje stenhuggare för sig själv och betalade markägaren några procent av den intjänade summan. Stenen såldes till skutskeppare som kände kusten väl. Utskeppning skedde från SärDAL och hamnen i Halmstad.

Transporten skedde från början med ox- eller hästskjuts av traktens bönder. Stenen fraktades vidare till Danmark, men efter hand kom Tyskland att bli det största mottagarlandet. Även i Sverige fanns en stor marknad. Så har t ex torget i Halmstad belagts med gatsten från Gullbrandstorp.

Efter att Västkustbanan kom till år 1886 blev det en mera organiserad stembrytning. Långtidskontrakten tecknades med ortens lantbrukare. Två stora stenexportörer konkurrerade om brytningen Skandinaviska Granit och J. A. Thronell.

Transporten av sten och stenhuggare skedde med extratåg mellan Halmstad och Harplinge. Huvuddelen av huggarna steg av i Gullbrandstorp, tåget fortsatte sedan till Harplinge varifrån de gick till Plönningeborgen.

På den tiden fanns i Gullbrandstorp med omnejd ca 40 bostadsfastigheter som beboddes av barnrika familjer. Ungkarlar och stenhuggare från andra trakter, framför allt Småland hyrde in sig, ibland 2–3 stycken hos de redan trångbodda familjerna.

Stenen i bergen här är av gnejs med en blå grundfärg. Ett enda brott har ljusröd granti. *Det röda brottet*".

Inkomsten för en stenhuggare i början på 1900-talet i bästa fall 15–20 kr per vecka.

I mitten av 20-talet betalades 2 öre styck för smågatsten 8–10 cm. 12–13 öre för storgatsten. Lönen för en daglönare var 4–5 kr per dag.

Text till bilden på omslaget:

"Kalle i Bergen" Karl Andersson var född 5/2 1840 och dög 16/3 1927. Han var totalblind. Det blev han när han var 30 år, då han tröskade med plejel (slaga) på en loge och det stänkte i ögonen på honom. Trots detta arbetade han som borrhare i stembrotten. Det var bara när han skulle börja i ett nytt brott, som han behövde hjälp för att komma dit, sedan klarade han sig själv att hitta i fortsättningen och det var ofta långa vägar han fick gå morgon och kväll. Hans hustru hette Johanna och var döv. och blind på det ena ögat.

Till den vandring vi nu skall företa, har den numera 80-årige Bror Jakobsson, själv gammal stenhuggare i Gullbrandstorp, lämnat en levande berättelse ord för ord längs vår vandring.

1. Ni står nu vid *Hembygdsstugan*. Härifrån startar vi nu en vandring i stenhuggarbygden.

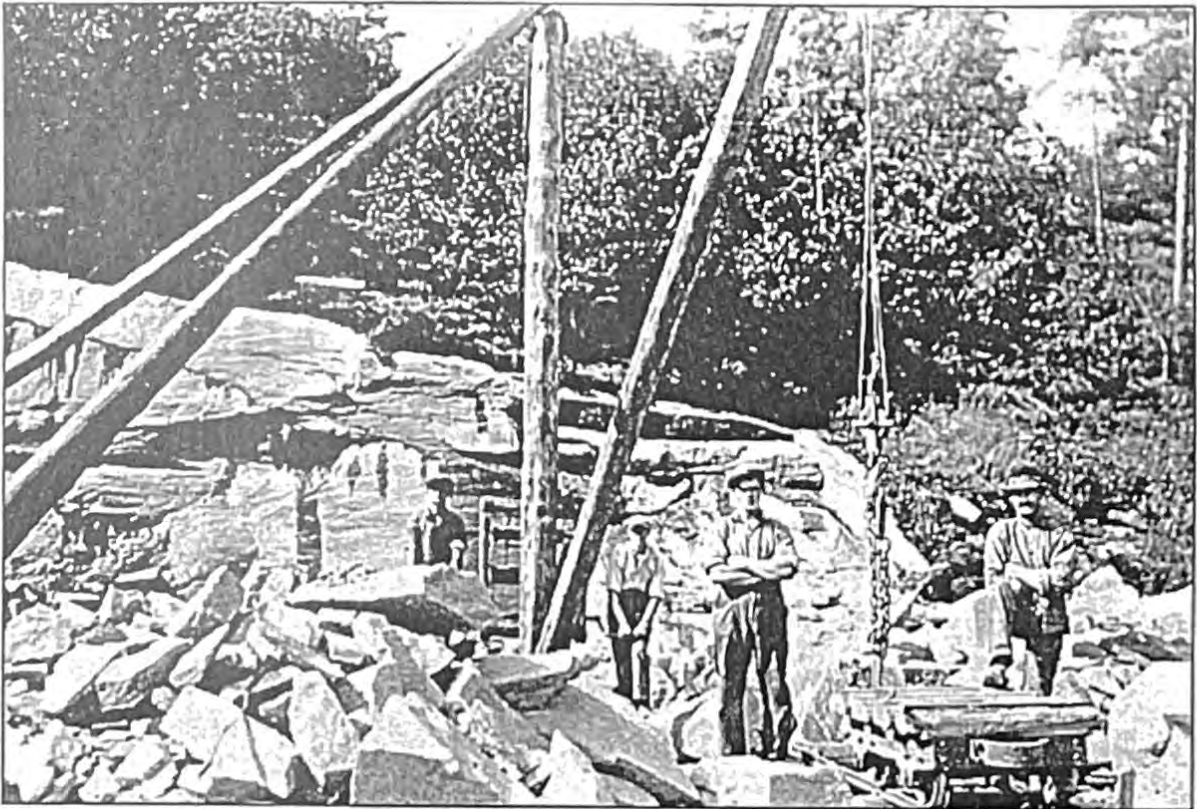
Det var inte enbart stenhuggarna som arbetade i stenbrotten, utan även lantbrukarna och dess anställda hade en omfattande sysselsättning med att transportera den färdiga stenen från de olika stenbrotten till upplagsplatsen vid Gullbrandstorps Järnvägsstation.

2. Här står ni nu vid en väg. Den heter *Frisagårdsvägen* och i nordlig riktning har ni en dalgång. Vad ni ser på höger sida är kanten av den mäktiga Nyårsåsen. I den har stenhuggarna även varit och gjort en del ingrepp. Men vi kommer att besöka de egentliga Gullbrandstorpsbergen och nu kan vi börja vandra på en vacker men nästan igenväxt gammal skogsväg som går här i skogsbrynet.

3. Nu är vi komna till en plats där stenhuggaren har varit och arbetat. Den kallas stenbrott. Här ligger mängder av stenblock. Det är sådan sten som var värdelös för stenhuggaren att förädla vidare. Den kallas skrotsten. Det här är de största, ja, troligen även de äldsta utav stenbrotten här i Gullbrandstorp. När det gick för fullt arbetade här 20–25 man. Med sin nära anslutning till Gullbrandstorps Järnvägsstation så arbetade här även många halmstadhuggare. Den som har ansvaret och är föreståndare för ett stenbrott kallas brottbas. Den siste som var här hette Herman Johansson. De större stenbrotten har fått ett namn. Detta heter *Allmänningebrottet*. Vi går norrut längs det stora och höga berg och skogspartiet vars namn är Allmänningabacken.

3. *Allmänningebrotten* Sven Johansson, P M Andersson (tågresande från Halmstad), Herman Johansson far till Sven)

4. Arons brott omkring 1930. Arons Kalle, Gustav Dahlberg (extring), Aron.

4. Det stenbrott ni nu står vid tillhör kategorien mindre stenbrott. Det heter *Arons-brott* för brottbasen hette Aron Johansson. Här arbetade 5–6 man. 2 och ibland 3 av dessa var Arons egna söner. Här började brytningen i mitten av 20-talet.

5. Framför oss har vi en väldig uppførsbacke eller li som är ett gammalt namn på en sådan. Någon av er tänker kanske så här, hur skall jag komma upp här, vad jag kommer att flåsa och flämta. Så tänkte de nog även för 100 år sedan men då lät det i stället så här, "och vad jag stönar och stönjer". Där kom vi fram till de båda orden stönjer och stönar, därav har lien fått sitt namn. Den heter *Stönjarlien*. Nu får ni själva avgöra om de här påståendena är befogade eller överdrivna.

6. Det var inga större problem för er att komma upp till krönet men för säkerhets skull stannar vi här några minuter så pulsen kommer in i sin rätta takt igen. Det var inte bara stenhuggarna som var tvungna att gå upp och ner för den här lien när de skulle till och från sina arbetsplatser. Det måste även forna tiders Gullbrandstorpsbor göra då de till fots skulle besöka sin kyrka i Harplinge. Detta är nämligen en kyrkstig eller kyrkväg. Här finns två sådana. Båda utgår från Gullbrandstorp rakt över Gullbrandstorpsbergen i riktning mot Harplinge kyrka. Som vi ser det så går ju *kyrkvägen norrut* men vi skall vika av åt vänster.

7. Här ser ni en vattensamling ett kärr eller en mosse. *Sperlings Mosse* kallas den, nu är den ju nästan igenväxt men några näckrosor finns här ändå kvar som ni kan se. För 60–70 år sedan var här en stor öppen vattenyta och i den växte mängder av näckrosor i flera färgnyanser. Den här platsen var då ett kärt utflyktsmål får dåtidens Gullbrandstorpbor när de på söndagseftermiddagen hade tagit sig helgledigt. Hade de tur så kunde de även här få se och höra några snattrade änder.

8. Nu har vi en stund varit i naturens och fantasins värld. Återkomna till verkligheten, står vi nu vid det sist påbörjade storstensbrottet här i Gullbrandstorp. 1925 arbetade här 8–9 man samtidigt. Brottbasen hette Axel Bengtsson. Brottet har även det fått ett namn. Det heter *Mossbrottet*. Nu skall vi gå norrut genom ett vackert skogsparti där det växer några kraftiga bokträd. Vi kommer fram till en gammal skogsväg som vi skall följa söderut.

9. Här ser ni kvarlevorna av ett litet stenbrott. Trots att det är så litet har det fått ett namn, det heter *Epa*. Jag och en kompis arbetade här omkring 1930. Det var samtidigt som de startade varuhuset Epa i Halmstad, som ju hade dåligt anseende i början vad det gällde kvaliteten på de varor som såldes. Det var en förman inom Stenbolaget, Albert Larsson som hittade på det där med Epa, om det var mig och min kompis eller den sten vi tillverkade han syftade på det vet jag inte. Den där Albert var en riktig storspjöver och en sådan kan man ju tro om vad som helst. Nu svänger vi åt höger rakt västerut och vandrar sedan ca 100 m därefter ytterligare en gång till höger och sedan är det raka spåret fram till nr 10.

10. *Sogömman*. Gris (so) vilka gick lösa i skogen i gamla tider. En lyckades hålla sig gömd här i bergskrevan långt efter senhösten.

11. *Nordpolen*, det namnet har det fått för det ligger längst i norr utav samtliga stenbrott här i Gullbrandstorp. Har vi några kaffekorgar eller väskor med så är här en lämplig plats att avnjuta dess innehåll. Samtidigt kan ni ju beskåda den förnäma utsikten över Harplingebygden där kyrkbesökarens vandringsmål utgör ett av de starkaste blickfången. Här har hänt mycket i Nordpolen. Här började man att hugga sten i början av 1890-talet. 10–12 man var det för det mesta som arbetade här. Och den här platsen kommer att bli historisk i mer än ett hänseende för alldeles i närheten där vi står avslutades första epoken stenhuggning av en ensam stenhuggare som hette Gustav Birgersson. Det var år 1953. Man kan likna det vid en budkavel som han lade ner. Den fick ligga orörd i 26 år. År 1979 började andra epokens stenhuggning just här. Att jämföra de båda epokerna är inte lätt. När det gäller förtjänsten för första epokens stenhuggare här i Gullbrandstorp i mitten på 20-talet, var 40 kronor i veckan rena drömgränsen. Dagens stenhuggare tjänar mer på en halvtimme.

Den sten som första epoken tillverkade användes till gat- och vägbeläggningar. Av andra epokens sten användes 90 procent till gravvårdar och 10 procent till monument och byggnadsfasader. Med sina enorma maskinresurser har de nu gått på djupet i berget. Här har det som vi ser blivit en liten vacker insjö, men den är ännu namnlös. Här i Gullbrandstorp förekommer för tillfället inte alls någon stenbrytning. Så andra epoken kanske bara blev 9 år gammal. Nu får vi gå västerut tills vi kommer ner till en väg som vi sedan följer norrut.

11. Nordpolen.

*Sittande Kalle i Bergen borrhare
Stående fr v; Karl Nordström,
Sigfrid Svensson, Axel Jakobsson,
Paridon Karlsson (son till Kalle),
Sigfrid Karlsson (son till Kalle)*

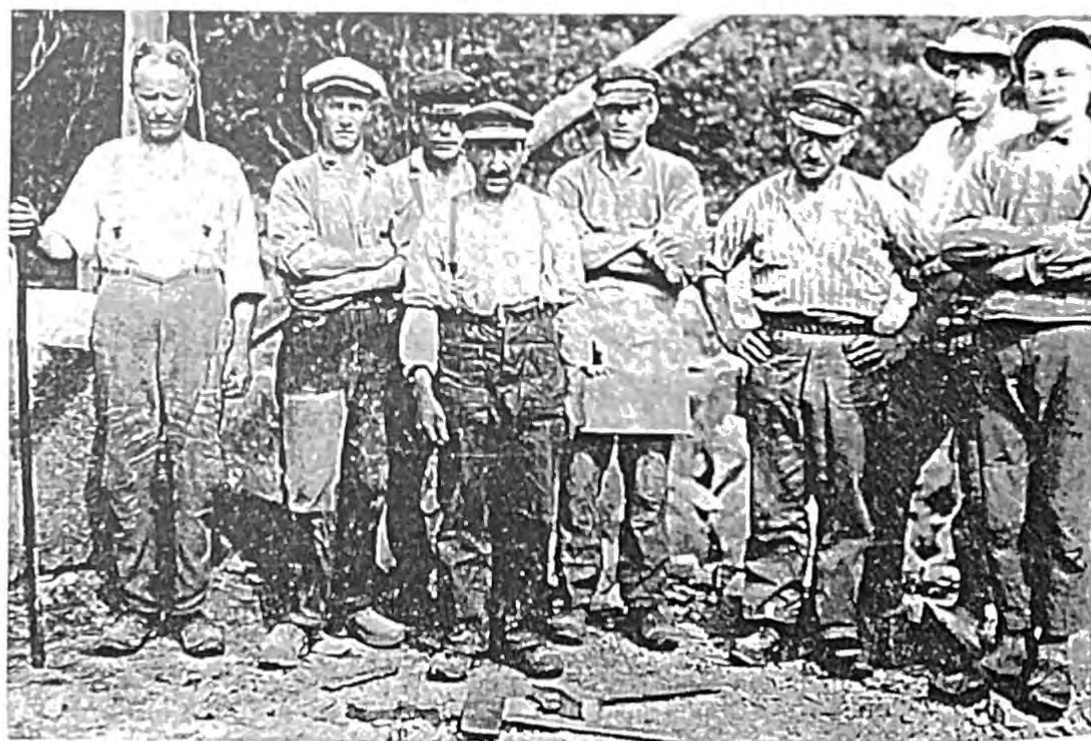

*11. Nordpolen. Fr v: Gustav Birgersson,
Salomon Svensson, smeden Birger
Andersson, Birger Svensson,
brottbasen Ture Bengtsson,
Verner Andersson, Bror Jakobsson,
Åke Hedenberg.*

12. Det var lite besvärligt att komma hit ner. Det är i den här stenen det gäller. Den väger ca 50 ton, är 4 meter i diameter, 170 cm hög och sexkantigt rund. Den har ett namn, *Altarstenen*. Jag har i Hembygdsföreningens regi varit här många gånger men vi har ännu inte lyckats klara av ursprunget till stenens namn. Men teorier har det förekommit. Jag skall redogöra för ett par. Vi har förut i texten fått veta att det finns två kyrkvägar. De sammanstrålade på åkern norr om Nordpolen till en väg som gick till kyrkan i Harplinge. Den kyrkväg vi nu står på kallas för likbärrvägen så det har inte bara varit stenhuggare som vandrat här. Enligt en gammal sägen skall här ha förekommit lite mer allvarsbetonade vandringar. När det långt tillbaka i tiden skedde dödsfall i Gullbrandstorp så bars den döde här på vägen till begravningsplatsen vid Harplinge kyrka. Det kunde ju då vara så att ett sällskap på 8 personer som bar kistan och som när de kom fram till denna sten tog sig en vilopaus, ställde sig och vila sina pannor mot stenen som då kom att bilda en halvcirkel som formen på altarringarna i våra kyrkor.

*Söndagsklädda stenhuggare: Stående fr vänster:
Bernt Eriksson, Bengt Bengtsson (Björklund),
Albert Johansson, Anders Petter Nilsson, H B Jakobsson.
Sittande: Sven Petter Källström, Petter Thurin,
Sven Svensson, Isak Johansson, Herman Johansson.*

*Stenhuggare i Gullbrandstorp ca 1925.
Eduard Engberg, Erik Engberg, John Lorentsson,
Axel Bengtsson, Karl Johaneson, John Bengtsson,
Carl S Bengtsson, Kurt Larsson.*

*Torpet "Bergen" omkring 1920.
I förgrunden Johanna och Karl. (Kalle i Bergen).
I bakgrunden sonen Sigfrid och hans hustru Ester.*

*Karl Johansson, Edvard Engberg, Erik Engberg,
Georg Lundgren, Mognusa Johan, Magnusa Axel,
Kurt Larsson och Karl Bengtsson.*

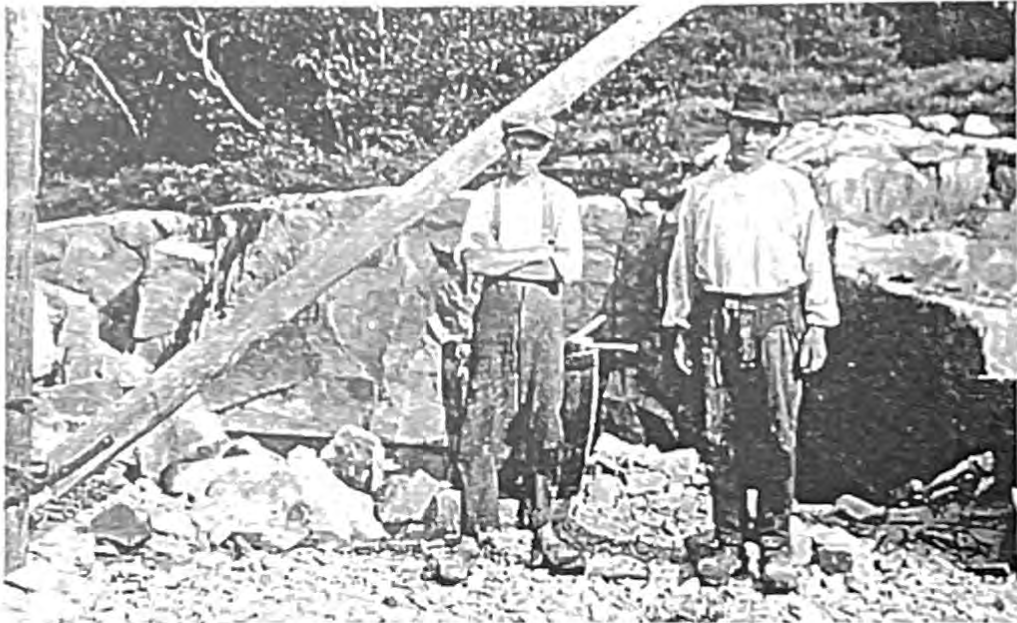
8.

Där har man kommit fram till altar men längre har vi inte kommit. På sin sexkantiga form påminner den mer om predikstolarna i våra kyrkor. Kan en person har klättrat upp på den och talat till de närvarande?

13. Stenhuggarna använde mycket sprängämne, krut och dynamit. Här ser vi resterna utav en förvaringsplats för de farliga sakerna. Den kallas *krutkällare*. Detta har varit en liten sådan.

14. På den öppna platsen vi ser framför oss låg stenhuggaresmedjan. Att den fick namnet *Nordpolssmedjan* var ju helt naturligt. Siste smeden där hette Salomon Svensson. Nu får vi gå samma väg tillbaka. Passa på och vila pannan mot stenen så håller du på det viset en urgammal tradition levande. Nu viker vi av åt höger rakt västerut.

15. Nu är vi uppe på *Getåsen*. Här låg Alis brott. Här högg också bl a Otto Hedenberg sten.

16. Alis Brott

Gustav Adolf och Ali Gustavsson

16. Ali Gustavsson högg sten i detta lilla brott. Det blev så småningom *Käringahålan*. Ett välbesökt bad.

17. Nu har ni gått en bit på *Mossvägen*. Att den heter så är för att här finns en mosse. Det är en allmänning. Här har förekommit torvbrytning som upphörde på senare delen av 20-talet. Den här mossen är ett kärt tillhåll för sjöfågel främst gräsänder. Lite längre framåt vägen har vi en sidoväg och i anslutning till den har det legat en smedja. Siste smeden där hette August Johansson, men där har även andra epokers stenhuggare varit och brutit sten.

18. Här får ni nu lämna Mossvägen och vika av åt vänster. Här finns många stenbrott. Genom sin nära anslutning till Lyngavägen har brytningen börjat tidigt vid den här delen av Gullbrandstorpbergen.

Den låg ju väl till i transporthänseende. Många stenhuggare har arbetat här, Friberg, Tullberg, Brolin, Karl, Birger A m fl.

Här har varit en smedja och en av smederna hette Johan Johansson.

Lite kolslag efter honom finns ännu kvar här.

19. Nu bär det neråt i en så kallad nerförli. Lien har namnet *Jakobs Li*.

20. Torpet *Bergen*". Efter de höga bergen runt om. Här bodde "Kalle i Bergen" Karl Andersson var född 5/2 1840 och dog 16/3 1927. Han var totalblind. Det blev han när han var 30 år,

då han tröskade med plejla på en loge och det stänkte i ögonen på honom. Trots detta arbetade han som borrhare i stenbrotten.

Det var bara när han skulle börja i ett nytt brott, som han behövde hjälp för att komma dit, sedan klarade han sig själv att hitta i fortsättningen och det var ofta långa vägar han fick gå morgon och kväll.

Hans hustru hette Johanna och var stendöv och blind på ena ögat.

21. Stenen här i Gullbrandstorp har den blå grundfägen. Här finns ett enda stenbrott med ljusröd granit och det har vi här. Att det fick namnet *Röda brottet* är självklart. I skogstorpet framför oss har någon torpare med all säkerhet inte bott.

Kristinelund är för tillfället en weekend och semesterstuga.

Nu har vi kommit in på kyrkvägen igen och den skall vi följa ca 250 meter norrut och sedan vika av åt höger där vi går upp och fram till Epabrottet. Där viker vi åt höger och går i sydlig riktning tills vi kommer fram till Jerusalemsvägen.

Sedan går vi ca 200 meter norrut.

22. Detta är ett mindre stenbrott 6–8 man var väl genomsnittet som arbetade här. Brytningen började här någon gång på 10-talet och det heter *Jerusalem*. Varför är en gåta. Kan här ha varit någon arbetare som har varit ifrån det historiska Jerusalem. Det vilar ju lite religiöst över namnet.

Den siste brottbassen här hette Birger Jakobsson och han var religiös.

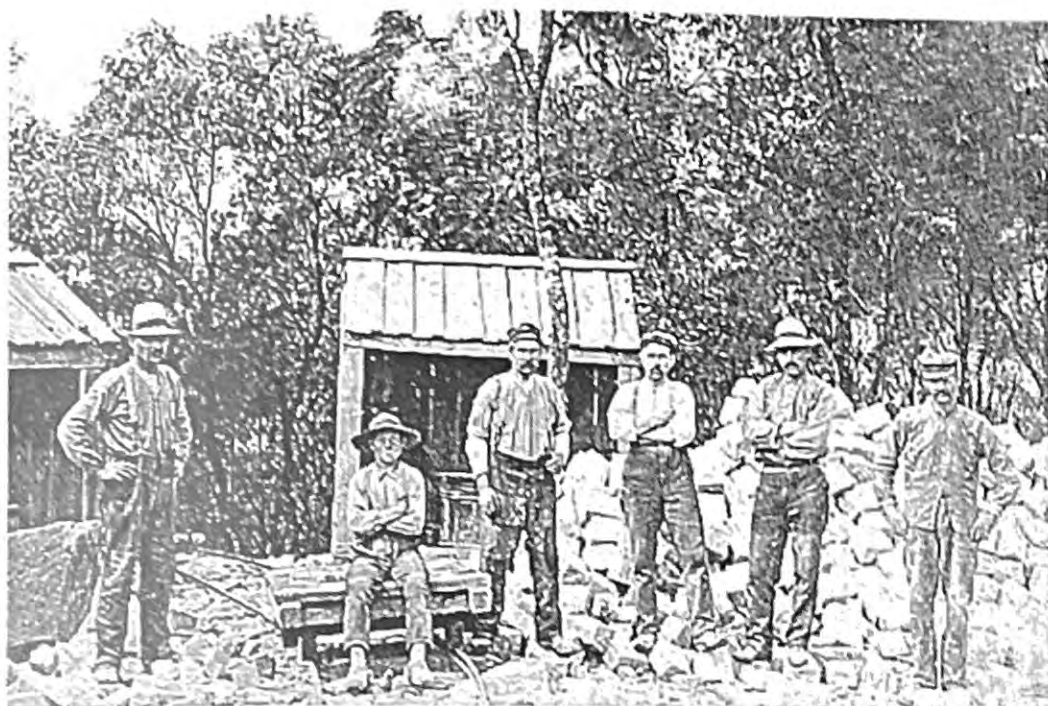
20. "Jerusalem" Omkring år 1920.

Fr v Henning Birger Jakobsson, Rudolf Larsson, Tage Larsson,
Helmer Johansson, Axel Jakobsson,
Hilmer Bengtsson (pojken)

23. Vi är nu framme vid *Tivoliberget*. Det är till ytan det största storstensbrottet. Här arbetade vanligen 8–10 man. Stenen som bröts här var lätt att arbeta med det vet jag av egen erfarenhet. Namnet syftar på nöje och förströelse. Här fanns en byggnad som fungerade som matsal och omklädningsrum. Ni förstår ju att Halmstadshuggarna kunde ju inte komma hem till stan och visa sig i de typiska blå stenhuggarblusarna. I stugan kunde det nog förekomma lite stim och ståhej som kan ha med namnet att göra, men det får ni själva gå och grubbla på. Stenen var hård att knäcka och bräcka men det här med namnen är än värre.

24. Här står vi nu på en delvis öppen plats. Här har legat en av de på 20-talet så populära utedansbanorna. Den hette *Tivoli*. Det var stor konkurrens om publiken och denna bana låg ju lite avlägset så här dansades det bara i 6–7 år. De senaste åren bara om pingst och midsommar. Orkestern, om man vill vara generös och kalla den så, bestod av 1 fiol, 1 dragspel, 1 stor fiol, bas. Den som hanterade den hette Kalle och han fick titeln Kallebas för det besväret. Och nu är det bara att gå raka spåret ner mot samhället.

25. Här kan ni nu skölja av er allt stendamm ni har varit i beröring med för nu står ni vid Gullbrandstorps stora offentliga *Badhåla*. Nog skulle det gå att ta ett dopp i den än i dag, eller vad tror ni? Gå en liten bit söderut, sedan svänger vi åt vänster.

23. Tivolibrottet

*Johan Svensson, Evert Svensson (son), Albert Johansson,
Karl Johansson, Karl Bengtsson, Severin Jönsson Tiarp*

26. Ni ser en kraftig och stabilt anlagd stenmur. Norr om den en jord- och stenkällare. Stenhuggarna använde mycket med sprängämnen, krut och dynamit och detta är en förvaringsplats för de farliga sakerna. Den kallas **Krutkällare**. Detta är en stor sådan. Om några minuter är ni framme vid Uttasvägen som går förbi Uttas berg. Namnet kommer efter en stenhuggare som flyttade till staten Utha i USA och blev mormon.

27. Uttas berg.

28. På stensockeln ni ser här har varit en träbyggnad som kallades stenhuggaresmedjan. i den arbetade en för stenhuggarna betydelsefull person, nämligen stenhuggarsmeden. Det var han som vässade och härdade deras verktyg. Härdningen var en stor konst som bara en stenhuggarsmed behärskade.

Den siste smeden här hette Albert Johansson.

En guidad "Vandring i Stenhuggarbygd"

görs varje år av hembygdsföreningen men kan också göras enskilt av var och en.

Det finns tre olika slingor, märkta med rött, blått och gult.

För den lokalt intresserade finns också en informationstavla på varje station.

Separat karta finns att hämta vid hembygdsgårdens informationstavla.

Röd slinga 3,3 km – Utgår från Hembygdsstugan

Blå slinga 2,2 km – Utgår från Hembygdsstugan

Gul slinga 1,7 km – Utgår från parkeringsplatsen
i skogen vid Hyltevägen.

Stenbrott och övriga platser i Gullbrandstorpbergen

Nr	Namn	Tidsepok	Namnets tillkomst	Exploator	Brottmästare, samt övr anm m m
1.	Hembygdstugan	fr 1812			Flyttad och invigd den 20 augusti 1989
2.	Frisagårdsvägen				
3.	Allmäningsbefogen	1880–1940	Beläget på samfärd mark för Gullbrandstorp	Skand Granit	Isak och Herman Johansson m fl. Brotten har ssyselsatt flest stenhuggare.
4.	Arons brott eller N. Brinkabergen		Efter Aron Johansson 1925–1945 beläget på Brinkagårdens mark.	Skand Granit	
5.	Stönjarliden		Sträng brant backe		Belägen utefter kyrkstigen.
6.	Kyrkstigen				
7.	Sperlings Mosse		Efter markägaren Sperling Jönsson		
8.	Mossbrottet	1926–1931	Efter mossen norr om berget	Skand Granit	Axel Bengtsson
9.	Epa	1928–1929	Öppnades samtidigt som varuhuset i Halmstad	Skand Granit	Bror Jakobsson. Namnet kan även vara ironisk anspelning på stenens kvalitet.
10.	Sögömman	1946–1953	Gris (so) vilka gick lösa på skogen i gamla tider, höll sig gömd här i bergsskeva långt in på senhösten.	Skand Granit	Gustav Birgersson
11.	Nordpolen	1890–1940 1978–1987	Geografiska läget samt en blåsigt och kall arbetsplats	J. A. Thronell Emmaboda Granit AB	Birger Svensson och Nils Bengtsson. Här fanns även en smedja
12.	Alta Sten				
13.	Krukällare				
14.	Nordpolssmedjan				Smed: Salomon Svensson
15.	Getåsen				Ali Gustavsson och Otto Hedenberg

Nr	Namn	Tidsepok	Namnets tillkomst	Exploator	Brottmästare, samt övr anm m m
16.	Badhåla (en av två)				Ali Gustavsson
17.	Mossen				
18.	Flera mindre brott och smedja				Frberg, Brolin, Karl Nordström, Birger Andersson. Smed: Johan Johansson
19.	Jakobs li				efr. stenh. Jakob Johansson 1873–1952
20.	Torpet "Bergen"				
21.	Röda Brottet				
22.	Jerusalem	1900–1925	Okänt	Skand Granit AB	Albert Johansson 1905–1915 Birger Jakobsson
23.	Tivoliberget	1895–1930	Troligen av att här fanns en värmestuga där det spelades kort.	Skand Granit AB	A P Nilsson och Bröd. Bengtsson Namnet kan också bero på brottets höga och vackra läge.
24.	Dansbana	1020-talet			
25.	Anders Petter Nilssons Brott Badhålan	1905–1930	Efter Brottbasen	Skand Granit AB	A P Nilsson
26.	Krukällaren	1900–1930		Skand Granit AB	
27.	Uttas Berg	1880–1915	Efter en stenhuggare som blev mormon och flyttade till staten Uta i USA.	Skand Granit AB	
28.	Smedjan	1900–1950			Smeder: Emil Svensson samt Albert Johansson

VANDRINGSLEDER I STENHUGGARBYGD

